

РЕЛІГІЯ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ ПРОСТОРИ: МЕЖІ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ НА ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ Й УТВЕРДЖЕННЯ ВІДКРИТОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Релігія – феноменальне, безперечно, неоднозначне, часто суперечливе і найбільш невивчене явище, яке сьогодні вимагає глибокого аналізу і адекватних оцінок та висновків.

В умовах нових реалій, які позначені глобалізаційними процесами, системної морально-духовної кризи в нашому суспільстві, вирішення злободенних проблем і питань нашого життя сьогодні неможливе без духовно-морального відродження суспільства. Саме тому релігія та церква повинні займати вагоме місце в розбудові незалежної України, формуванні громадянського суспільства. Звичайно, релігія – не панацея, але один з важливих чинників суспільного життя, до якого ми повинні ставитися з великою увагою і розумінням. Будучи поліфункціональною, релігія задовольняє різноманітні потреби людини і жоден із соціальних феноменів не здатен замінити її.

Можна констатувати, що людство відходить від духовного шляху. В останнє десятиліття прояви величч людського духу стали великою рідкістю, а діячів такого рівня як мати Тереза, Альберт Швейцер, або ж таких, як наші земляки подвижники Божі, серед яких: Антоній Печерський, Микола Святоша, Михаїл і Федір Чернігівські, Лазар Баранович, Димитрій Туптало, (більше відомий у православному світі, як Димитрій Ростовський), Феодосій Углицький останнім часом щось не помічено.

Держава і Церква – це найважливіші інститути, які Бог утвердив на Землі; хоч вони від одного Творця, але мають свої особливості й свої обов'язки перед Богом, а також права від нього. Держава, на наш погляд, має бути світською, позаконфесійною, за умови, що суспільство є поліконфесійним. Сьогоднішнє суспільство потребує осучаснених відповідей церкви на виклики радикально-зміненого світу.

Громадянське суспільство – це суспільство, в якому не тільки гарантовано всі права людини та всі громадянські свободи, але й забезпечено їх реалізацію. Це суспільство, де держава ефективно сприяє створенню і діяльності різноманітних організацій громадянського суспільства, визнає їх партнерами у розв'язанні суспільних проблем. Це, безперечно, відноситься і до релігійних організацій. Розвинене громадянське суспільство є гарантом суспільної і політичної стабільності, безперебійної роботи демократичних механізмів урядування, прозорості діяльності органів влади та, зрозуміло, свободи світогляду, совісті, слова.

У сфері релігійного життя України відбулися такі кардинальні зміни, якими, напевно, не позначена жодна інша галузь нашого буття. Не є винятком і Чернігівщина, про що свідчить статистика. В області на сьогодні діє 810 зареєстрованих релігійних громад 28-ми конфесій і напрямів, 10 монастирів (зареєстровано 13), дві місії, три навчальні духовні заклади, більше 140 недільних шкіл. Християнські організації в релігійній картині області складають 98,7%.

Релігійне життя області – складна система взаємин, взаємодії та взаємовпливів релігійних об'єднань віруючих, які по суті формують завтрашній день.

Мета нашої діяльності в релігійній сфері – це забезпечення конституційного права кожного громадянина на свободу світогляду і віросповідання, налагодження ефективної співпраці державних органів влади та органів місцевого самоврядування з релігійними організаціями з вирішення багатьох питань духовно-мораль-

■ Молочко В. – начальник відділу у справах релігій Чернігівської облдержадміністрації.

ного та соціального характеру, зокрема формування *homo spiritus* – людини духовної, і, нарешті, створення духовної суверенності Української держави.

Україна не зможе забезпечити національне порозуміння й злагоду, а отже, стати справді європейською й демократичною державою без міжконфесійного порозуміння, зокрема, міжправославного.

Для того, щоб мати позитивний вплив на релігійне середовище і, передусім, мати можливість корисної співпраці в інтересах суспільства і держави, необхідно об'єктивно знати стан, тенденції, процеси, прагнення, наміри, психологію, настрої релігійного середовища. На наш погляд, ні керівництво держави, ні регіональні органи влади не мають об'єктивної оцінки і бачення релігійного середовища, не виробили оптимальної моделі державно-церковних відносин. Ми тільки декларуємо важливість духовно-моральних чинників, але по суті дуже мало робимо, щоб вони стали необхідністю в повсякденній практиці наших людей. Враховуючи важливість для всього суспільства проблеми міжконфесійних відносин, Президент України пропонує політику співіснування у повазі одне до одного.

Чим більше буде тривати протистояння, тим більше віруючі будуть наповнюватися почуттям ворожнечі. Не можна будувати майбутнє на ненависті і ксенофобії.

На наш погляд, без втручання держави питання про утворення Єдиної Помісної Православної Церкви в Україні не може бути вирішене. Президент України, значна частина українського політикуму, віруючих висловлюється за створення єдиної Помісної Української Православної Церкви. Україні необхідно вивільнитися від духовної залежності сусідньої держави. Скільки ще років, десятиліть ворогуватимуть православні українці з православними українцями?! Сьогодні важко передбачити, коли в Україні постане українська помісна православна церква. Одразу хочу зазначити, що цю надзвичайно важливу проблему повинні вирішувати самі церкви. В той же час, держава і суспільство проявляють закономірну зацікавленість щодо створення єдиної Помісної Української Православної Церкви. По-перше, ситуація, яка склалася в православ'ї, зокрема протистояння між православними церквами не влаштовує нікого і позначається негативно на вирішенні багатьох питань релігійного та суспільно-політичного буття. Протистояння не буде сприяти реалізації ідеї національної єдності, практичному утвердженню злагоди і миру в нашому суспільстві. Змушений констатувати, що уже сьогодні дана ситуація приводить до формування конфліктного мислення, виникнення суперечностей. Ми не можемо недооцінювати небезпеку подальшого розвитку православ'я в такому форматі.

Підстави для створення єдиної Помісної Православної Церкви в Україні мають історичне підґрунтя. Адже, духовно-релігійним центром у період утвердження християнства і пізніше був Київ. В історії церкви були намагання і спроби вирішити цю проблему. Відомо також, що після об'єднання України з Росією Православна Церква в Україні була приєднана до Московського Патріархату тільки 1686 року. Створення єдиної Помісної Православної Церкви позитивно позначилось би на релігійному, суспільно-політичному, культурному житті як України, так і нашої області, хоча це в жодному разі не повинно привести до створення державної церкви. Кожен народ, нація має право мати свою Церкву. Християнська культура у всіх народів є національною культурою. Не можна не враховувати і те, що церква була і є націєутворюючою складовою будь-якого суспільства. Тут доречно нагадати важливу думку лідера братньої нам країни, який сказав, що “нет высшего блага для церкви, нежели служение отечеству”.

В щотижневику “Зеркало недели” за 27 січня 2007 року тоді ще керівник фракції Партії регіонів у Верховній Раді України, а нині Секретар РНБО Раїса Богатирьова зазначила: “Конечно отдельной темой стоит поместная церковь. Не беря на себя ответственность за дискуссию по этой проблеме в нашем разговоре, скажу, что без такой церкви говорить о завершённом процессе оформления и сохранения украинской государственности преждевременно. И неправильно отдавать эту дискуссию в компетенцию только священников...”. 2007 року в Москві відбулася важлива подія воз'єднання Російської Православної Церкви з Російською Православною Церквою за кордоном, між якими тривалий період були складні

відносини і завдяки міжправославному діалогу та зусиллям державної влади Російської федерації, церква знову стала єдиною.

На мій погляд, у процесі створення помісної церкви всім треба керуватися словами блаженного Августина: “У головному – єдність, у другорядному – свобода, у всьому – любов”.

Передача Катерининської церкви в м. Чернігові віруючим УПЦ КП є яскравим віддзеркаленням глибоких протиріч в українському православ'ї. По суті, ситуація, яка створилася навколо даної події, стала своєрідним тестом не тільки на толерантність у міжконфесійних відносинах, а й на утвердження реального християнства. Ця ситуація показала, що знайти порозуміння між УПЦ МП і УПЦ КП буде достатньо складно, а може й взагалі неможливо. Матеріали, які з'являються в ЗМІ, Інтернеті, в тому числі і в російських ЗМІ засвідчують, що УПЦ МП є важливим інструментом для досягнення політичних цілей Російської Федерації.

Чи повинна роз'єднувати людей належність до певної церкви? Чи може віра в Бога давати підстави звинувачувати людей іншого віросповідання, іншої церкви, що вони саме в тій церкві? І чи наближають звинувачення віруючих до Бога. Чи ми приходимо у світ, створений Богом, щоб боротися з творіннями Божими? Чи думають про духовні наслідки віруючі, які засуджують інших віруючих? Чи можуть віруючі бути причиною неспокою, причиною непокори владі? Чи може християнин ненавидіти брата по християнській вірі? Ці питання далеко не риторичні. В умовах хворої сучасної цивілізації нам потрібне нове мислення.

Тільки через конструктивний діалог можна знаходити спільні точки зору, приходити до згоди, консенсусу при розв'язанні актуальних питань, наповнюватися повагою, братерською любов'ю до людей з іншими поглядами, підвищувати відповідальність кожного перед Богом. Реалії життя вимагають налагоджувати міжрелігійний та міжконфесійний діалог.

Теологічна полеміка сьогодні, в ХХІ ст. повинна відбуватися лише з урахуванням точки зору опонентів, реалій сьогодення, з прагненням до компромісу й порозуміння. Глава Елладської Православної Церкви архієпископ Христодул сказав: “Ми, римо-католики й православні, не хежтуючи нашими догматичними та теологічними розбіжностями, можемо співіснувати у світі, який потребує релігійної злагоди, а також – у єдності та єдності з багатьох питань”.

Хто насамперед повинен подавати приклад порозуміння, взаємопідтримки, приклад поваги єдин до єдиного, розуміння єдиного?... Перекоаний – віруючі! Адже віруючим притаманно терпіти, віруючим притаманно прощати.

Відсутність у суспільстві достатньої об'єктивної інформації про сутність, канони того чи іншого віровчення, його культову практику викликає часто-густо неадекватні оцінки, негативні настрої і висновки і не сприяє створенню атмосфери миру і злагоди. Отже, сьогодні необхідно налагоджувати системну інформаційно-просвітницьку роботу, щоб менше було релігійної всеїдності. Створення інформаційно-аналітичних центрів як в регіонах, так і в центрі є необхідністю для глибокого вивчення, осмислення і адекватного реагування на процеси і тенденції, що відбуваються в релігійному середовищі.

Симбіоз релігії і політики – явище вкрай небезпечне, яке позначається негативно як на внутрішньоцерковних, так і на міжцерковних відносинах. Якщо церкви залучаються до політичних процесів, то відповідно моральність Євангелія замінюється корпоративною етикою, підтримується те, що є вигідним з матеріального погляду, або в плані підвищення впливу в суспільстві. Чи здатні церковні діячі відстояти принципове неутручання Церкви в політику і незалежність Церкви від діяльності політичних сил? На жаль, церква використовується в геополітичних процесах. Якщо боротьба за віру супроводжується внесенням елементів політизації, то зрештою заперечується головний принцип віри.

Неоднозначним на сьогодні є як балотування кандидатами в депутати різних рівнів священнослужителів, так і їхня безпосередня діяльність як депутатів. Останній приклад з життєдіяльності Менського району Чернігівської області. Під впливом депутата районної ради благочинного Менського округу УПЦ сесія

районної ради приймає рішення про закінчення оренди приміщення районного будинку культури релігійною громадою харизматичної церкви “Спасіння”.

Цікава особливість у ставленні деяких церков та релігійних організацій до держави в цілому і до державних структур, зокрема. Церкви стали самодостатніми, мають хорошу матеріально-технічну базу, розвинену інфраструктуру і прагнуть використовувати державні структури і їхніх керівників у своїх цілях, диктують свої умови органам державної влади.

Керівники деяких церков не хочуть нагадувати своїм вірним про зміст 13 глави Послання до римлян апостола Павла: “Коріться своїй владі”. А дехто дозволяє відійти від вимог положень про шанобливе ставлення до влади і роздумує на тему неправомірності діянь влади. Поступово частина монастирів стають “закритими”, не зважаючи на те, що культові будівлі в них є пам’ятками архітектури і відповідно до законодавства повинні мати вільний доступ громадян. По суті, створюються релігійні об’єднання закритого типу, де вплив держави і її структур, навіть при необхідності, є нереальним. В розвитку громадянського суспільства треба враховувати різний рівень свідомості віруючих, їхній освітній, культурний, політичний ценз. Помітні елементи маргіналізації певної частини віруючих в різних конфесіях, зокрема і в православних.

Серед деякої частини віруючих формується переконаність у тому, що тільки вони володарі і носителі істини, а люди, які відносять себе до інших віросповідань є зло, “загроза духовності і людству”. При цьому мають місце прояви нетерпимості, агресивності, образ, в цілому елементарної неповаги до носіїв інших світоглядних цінностей. Деякі віруючі схильні до помилкових безграмотних тверджень, абсолютно несамокритичних оцінок себе і своєї діяльності, часто-густо не хочуть сприймати навіть аргументи Святого Письма. Для багатьох з них культова будівля є найбільшою святинею. Зайве говорити про можливий діалог, контакти, а тим більше, співпрацю з людьми, які належать до інших віросповідань. В цілому, їхнє бачення світу і процесів, які в ньому відбуваються, обмежене, без врахування багатогранності, багатоманітності світу, який є результатом Творення.

Виникає питання: Хто ж формує конфліктне мислення яке є надзвичайно небезпечним? Як все це позначається на створенні громадянського суспільства?

Відкритість суспільства, можливість використання релігійними організаціями засобів масової інформації у своїх інтересах, а також наявність своїх ЗМІ дозволяє церквам та релігійним організаціям висловлювати позицію і розміщувати інформацію, яка не тільки порушує чинне законодавство України, а головне, – не сприяє утвердженню миру, злагоди і братерства між громадянами України, розпалює міжконфесійну і міжнаціональну ворожнечу, а, відтак не сприяє формуванню відкритого громадянського суспільства. Прикладом такого інформування є розміщення матеріалів у деяких українських та російських ЗМІ щодо повернення Катерининського храму козацькій православній громаді УПЦ КП у м. Чернігові. Інтернет-сайт “Високий Вал” зробив аналіз реакції російських і проросійських українських медіа на цю подію. Результати такого моніторингу стали своєрідним тестом на об’єктивність, зрілість та рівень журналістики в засобах масової інформації щодо державно-церковних відносин. Характерною особливістю висвітлення цієї події стали брехливі твердження та відсутність інформації про рішення Вищого Адміністративного Суду України, який відхилив позов Чернігівської єпархії УПЦ МП про “незаконність передачі храму” козацькій громаді УПЦ КП.

Все частіше має місце втручання одних релігійних організацій у діяльність інших.

Церкві сьогодні не вистачає гонінь і будь-яку ситуацію, яка має конфліктні елементи, церква використовує для підживлення віри. Держава сьогодні, підтримуючи штучно церкви, надаючи їм допомогу, як не парадоксально це звучить, сприяє релігійному зомбуванню населення.

Треба зазначити, що поступово розвивається принцип відокремлення школи від церкви. Навіть директори шкіл стають церковними активістами. Мають місце випадки функціонування релігійних недільних шкіл у світських школах. Крім

усього іншого, це неоднозначно позначається і на професійній діяльності самих вчителів, їхньому авторитеті.

Треба звернути серйозну увагу на релігійну літературу, яка за своїм змістом веде до загострення міжконфесійних відносин, не сприяє встановленню екуменічного діалогу, не відповідає національним інтересам нашої держави.

Ми виходимо з того, що церква повинна бути духовним гарантом розвитку суспільства. А це передбачає велику відповідальність.

Нинішня кризова ситуація у світі, зокрема в Україні, використовується деякими релігійними організаціями для підтвердження апокаліптичних передбачень, а, отже, і для переконання віруючих у необхідності виконувати настанови і вимоги церков.

Відносини державних органів влади і релігійних організацій – це одна з ключових проблем сьогодення України, подальшого зміцнення або ослаблення держави.

Будучи важливим фактором суспільного життя, церква, як і в давні періоди свого буття, прагне до свого переважаючого функціонального пріоритету в системі суспільних відносин, прагне впливати на органи влади для досягнення своїх інтересів. Зокрема, єпархія УПЦ МП та, частково, і УПЦ КП прагне впливати на керівний склад області, в тому числі і правоохоронних органів. З цією метою використовується запрошення на відзначення релігійних свят, богослужінь або просто на святкову трапезу, де все обставляється таким чином, щоб вразити запрошених, сформулювати у них розуміння саме їх як єдиної істинної церкви. З метою прихилення та використання керівного складу в своїх інтересах церква використовує дні народження керівників області. Є всі підстави констатувати, що в такій “теплій” атмосфері, використовуючи богословську риторичку, спекулюючи на категоріях вічності, відшукуються шляхи до серця того чи іншого державного службовця високого рівня; церква впливає на його свідомість, формуючи залежність від неї того чи іншого керівника. Широко використовується нагородження церковними орденами, грамотами, в тому числі і керівників правоохоронних органів. Є намагання деяких керівників отримати церковні нагороди. Все це приводить до посилення впливу церкви на державні структури, на формування клерикалізму, порушення принципів рівноправності, відокремлення церкви від держави.

”Панібратсько-кумівські” взаємини в умовах динамічного розвитку поліконфесійного середовища, невирішення надзвичайно важливого для держави питання – автокефалії православної церкви вкрай негативно позначаються на державно-церковних та міжконфесійних відносинах. Проведення державної політики щодо релігії та церкви, налагодження партнерських відносин між органами влади та релігійними організаціями можливі тільки тоді, коли всі державні структури, їхні керівники у своїй діяльності будуть чітко дотримуватися чинного законодавства і позбавлятимуть суб’єктивізму та особистої кон’юнктури.

Відсутність же єдиної спільної позиції у відношенні до церкви та релігійних організацій призводить до багатьох ускладнень у вирішенні важливих проблем духовно-морального характеру, державно-церковних відносин.

Ми не повинні виконувати волю, прислужуватися тільки одній конфесії. З часом це знову приведе до серйозної деформації у релігійній сфері. Бачення і розуміння релігійної ситуації в місті, районі, населеному пункті не повинно формуватися будь-яким церковним діячем, навіть авторитетним для нас. Наше завдання – забезпечити умови для задоволення потреб усіх релігійних організацій, які діють відповідно до чинного законодавства і діяльність яких відповідає державотворчим та національним інтересам. На жаль, ми ще не маємо системного міжконфесійного діалогу.

Водночас релігійна активність жителів області зростає і вона вища, ніж інші різновиди громадської активності. Все частіше будуть проводитися різні релігійні заходи, хресні ходи тощо. Тому ми прагнемо, щоб кожний релігійний захід відбувався в правовому полі і не позначався негативно на життєдіяльності відповідних населених пунктів.

Єпархія УПЦ МП, яка впродовж тисячі років була єдиною, розділена нині на дві єпархії – Чернігівську і Ніжинську. Причому, дане питання вирішувалося без

погодження з діючою єпархією УПЦ МП, її кліром, віруючими, не кажучи вже про врахування думки громадськості. Зрозуміло, що це зроблено з метою посилення впливу церкви на населення.

Актуальною проблемою є забезпечення релігійних організацій культовими будівлями. На жаль, деякі звернення щодо передачі колишніх культових споруд некоректні, спотворюють реальні факти, не відповідають духу християнського віровчення, викликають сумнів щодо прагнення утверджувати духовність і це при тому, що ці заявники мають можливість задовольняти свої релігійні потреби, мають місце для моління.

Я вірю в духовне пробудження нашого народу, який має великий духовний потенціал, бо ж поступово приходить усвідомлення того, що будувати державу – це, передусім, виховувати громадян цієї держави, сильних духом, відповідальних як за власне життя, так і за життя ближнього. Сьогодні повинен діяти постулат: хочеш змінити світ – змінюй самого себе. І якщо кожен з нас поставить собі за мету збудувати храм у своїй душі – весь світ стане кращим.

С. ЗУБЧЕНКО ■

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

В Україні на сучасному етапі її розвитку в умовах глибинних за своєю сутністю та масштабних за своїм змістом демократичних перетворень гостро постає проблема необхідності системного визначення місця та ролі інститутів громадянського суспільства в механізмі забезпечення гуманітарної безпеки Української держави, їх співвідношення з державними органами. Крім того, необхідно в загальному вигляді окреслити фактори, які у своїй сукупності становлять групу гуманітарних ризиків і загроз для сфери національної безпеки. Це є важливим і необхідним не тільки з позицій науки, теорії, а й з практичної точки зору, з огляду на потребу в оптимізації державної безпекової політики. Про актуальність даного дослідження свідчить також певна еkleктичність і наукова непослідовність позицій різних дослідників щодо вказаного питання, що підтверджується аналізом сучасної правової та політологічної літератури.

Вважається, що перші визначення поняття “громадянське суспільство” були дані в часи Середньовіччя (зокрема, у Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози громадянське суспільство розглядається як сфера, що протистоїть природному стану; у Г. В. Ф. Гегеля цей термін звучить як “die burgerliche gesellschaft” – з нім. „суспільство власників”, “цивільне суспільство”, яке подається як певна протипава до держави), хоча витoki його можна знайти ще в працях античних філософів (зокрема, Платона, Арістотеля, Цицерона [The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought (Edited by D. Miller, J. Coleman, W. Connolly, A. Ryan). – Oxford: Blackwell Publishers, 2002. – С. 21-24, 77, 373-376]). В сучасній науковій літературі громадянське суспільство розглядається з декількох основних теоретико-методологічних позицій. В першому випадку його розуміють як власне людську спільноту з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами та зв'язками, яке взаємодіє з державою на засадах демократії та права [Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. / – К.: Українська енциклопедія, 1998. – т. 1. – С. 646-647]. В другому випадку воно визначається як механізм соціальної взаємодії, що складається зі сфери особистого (зокрема, родини), різноманітних об'єднань, суспільних рухів і

■ **Зубченко С. О.** – аспірант відділу гуманітарної політики Національного Інституту стратегічних досліджень.